

Η ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΙ Η ΕΠΕΤΕΙΟΣ ΤΗΣ 28^{ΗΣ} ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΑΜΑΝΤΟΥ

Φῶς ἱλαρόν, φῶς ἑλληνικὸν ἀνατέλλει καὶ θερμαίνει τὴν Ἑλλάδα μετὰ τὴν μαύρην νύκτα, ἣ ὁποία ἐκάλυψε τὴν χώραν μας ἐπὶ τέσσαρα ἔτη καὶ τὴν ἐκράτησεν ὑπὸ διαρκῇ ἐπιθανάτιον ἀγωνίαν! Ἡ 28 Ὀκτωβρίου 1940 θὰ τιμᾶται πάντοτε ὄχι μόνον ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ὅλα τὰ ἔθνη τὰ φιλελεύθερα. Ἡ μάχη τῆς Πίνδου προστίθεται εἰς τὴν μάχην τοῦ Μαραθῶνος καὶ τὴν ἄλλην ἀτελεύτητον σειρὰν ἀπελευθερωτικῶν ἀγώνων τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ἐπάνοδος τῆς ἐλευθερίας εἰς τὴν πατρίδα της συγκινεῖ ὄχι μόνον τοὺς Ἕλληνας, ἀλλὰ ὅλας τὰς εὐγενεῖς ψυχὰς ἀπὸ τῆς νοτίου καὶ βορείου Ἀφρικῆς μέχρι τῆς Ἀμερικῆς.

Ἡμεῖς εἰς τὴν Ἑλλάδα κλαίμεν σήμερον ἀπὸ χαρὰν ἀντικρύζοντες κατὰματα τὴν ὥραίαν μορφὴν τῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ κλαίμεν βλέποντες καὶ τὸ μέγεθος τῆς καταστροφῆς καὶ τῆς ληστεύσεως, τὴν ὁποίαν ἐπεδίωξαν οἱ Γερμανοὶ τοῦ Μαύρου Δρυμοῦ καλέσαντες συνεργάτας τοὺς Ἰταλοὺς καὶ τοὺς Βουλγάρους, ἐν τέλει δὲ καὶ Ἀλβανοὺς ἀντάρτας καὶ Καλμούκους καὶ ἄλλους Ἀσιάτας! Πενθεῖ ἡ Ἀκαδημία διὰ τὴν παγκόσμιον καταστροφὴν, πενθοῦμεν ὅλοι διὰ τὰς μυριάδας τῶν Ἑλλήνων νεκρῶν, διὰ τοὺς ἀτελευτήτους τάφους ποὺ ἠνοίχθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τῆς Κρήτης καὶ τῆς Πελοποννήσου, ἀπὸ τῆς Κερκύρας καὶ τῆς Ἡπείρου μέχρι τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης. Γονατίζομεν πρὸς τῆς ἱερᾶς μνήμης τῶν νεκρῶν καὶ εὐρίσκομεν μόνον μίαν παρηγορίαν ὅτι τὸ αἷμα των δὲν ἐχύθη ἐπὶ ματαίῳ, ὅτι θὰ συντελέσῃ νὰ μεγαλυνθῇ ἡ Ἑλλάς, νὰ γίνῃ ἑλληνικωτέρα. Πάντοτε φρίττομεν ἀναλογιζόμενοι τὸ μέγεθος τῆς βιολογικῆς καταστροφῆς κατὰ πρῶτον καὶ τῆς οικονομικῆς ἔπειτα. Οἱ θάνατοι Ἑλλήνων ἐκ τῆς πείνης, ἐκ τῶν φόνων, ἐκ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, ἐκ τῶν ἀσθενειῶν θὰ ὑπερβοῦν τὸ ἑκατομύριον, ὅπως τὸ ὑπερέβησαν καὶ κατὰ τὸν προηγούμενον παγκόσμιον πόλεμον. Ἄν δὲ ἀναλογισθῶμεν ὅτι κατὰ τὸν ἑπταετῆ ἀγῶνα τοῦ 1821 καὶ τὰς σφαγὰς Ἑλλήνων πολλαχοῦ τῆς Τουρκίας ἐχάθησαν περὶ τὰ δύο ἑκατομύρια, ἔχομεν εἰς διάστημα ἐνὸς αἰῶνος περὶ τὰ 5.000.000. ἀπωλείας ἀνθρώπων, ποσὸν ἀπιστεύτως μέγα δι' ἓνα μικρὸν λαόν. Οὐδεμία ἄλλη χώρα εἰς τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν προσέφερε τόσας θυσίας εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας, οἱ δὲ

γείτονές μας Βούλγαροι οὐδὲν σχεδὸν ἀπώλεσαν, διότι οὐδὲ ἠγωνίσθησαν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας των. Δὲν ἔχουν οἱ Βούλγαροι ἓνα Μεσολόγγι, οὐδὲ ἓνα Ἀρκάδι. Δὲν ἐξετάζω τώρα τὰς συνεπείας τῶν ἐλληνικῶν τούτων ἀπωλειῶν, θέλω ἀπλῶς νὰ ἐπιστήσω τὴν προσοχὴν εἰς τὸ λησμονούμενον τοῦτο σπουδαιότατον γεγονός.

Ἡ καταστροφὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τοὺς δύο παγκοσμίους πολέμους ὀφείλεται εἰς τοὺς Γερμανούς, οἱ ὅποιοι ἀπὸ τοῦ 1897 ἀποβλέποντες εἰς τὴν ἐπέκτασιν πρὸς τὴν Ἀνατολήν, πρὸς τὸ Βαγδάτι, ἠθέλησαν νὰ ἐξοντώσουν Ἑλλήνας καὶ Ἀρμενίους ὡς οἰκονομικῶς ἐπικινδύνους ἀντιπάλους. Πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς Βουλγάρους ἠδύναντο νὰ ἀνταγωνίζωνται εὐκόλα, ἔχουν δὲ καὶ ἄλλας συγγενείας. Καὶ ἡ πρὸς τοὺς Ἰταλοὺς συνεργασία πλὴν τῶν ἄλλων λόγων ὀφείλεται καὶ εἰς τινὰ πολιτικὴν συγγένειαν.¹ Ἡ Ρώμη ἐξώντωσε διὰ τοῦ Παύλου Αἰμιλίου τὸν Ἑλληνισμόν τῆς Ἡπείρου ὡς καὶ ἄλλων περιφερειῶν. Καὶ οἱ Ρωμαῖοι δὲν ἠδύναντο νὰ ἀνταγωνίζωνται εὐκόλα οἰκονομικῶς καὶ δι' αὐτὸ κατέστρεψαν τὴν Κόρινθον, τὴν Καρχηδόνα, ἔκαμαν τοὺς ἀντισημιτικὸς πολέμους τῆς Παλαιστίνης. Καὶ εἰς τὸν ἀντισημιτικὸν ἀγῶνα οἱ Γερμανοὶ ἐμιμήθησαν τὴν προπαγάνδαν τῶν Ἰησουϊτῶν καὶ τὰ μαρτύρια τῆς ἱερᾶς ἐξετάσεως, τὰ ὁποῖα συνεπλήρωσαν ἀπανθρωπότερον, κατὰ τρόπον ὃ ὁποῖος ἐστιγμάτισε τὴν Γερμανικὴν ἱστορίαν εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἡ Ρώμη διὰ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος ὑπέταξε καὶ ἐξήντησε τοὺς Γάλλους, οἱ δὲ Γερμανοὶ ἱστορικοὶ δὲν θὰ ἐτόνιζαν τὴν ἐκπολιτιστικὴν σημασίαν τοῦ ἔργου τοῦ Καίσαρος, ἂν ὁ Ρωμαῖος κατακτητὴς ὑπεδούλωνε καὶ τὴν Γερμανίαν. Οἱ ὑποδουλωθέντες Γάλλοι ἔχασαν τὴν γλῶσσάν των καὶ τὴν ὀρμητικότητά των, ἀλλ' ἡ Ρώμη ἐτιμωρήθη, διότι ἡ ὑποδουλωθεῖσα Γαλλία δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ ἀποκρούσῃ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν γερμανικῶν φύλων ποὺ κατέκλυσαν καὶ διέλυσαν τὸ Ρωμαϊκὸν κράτος. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐπιδραμόντες πρὸς νότον Γερμανοὶ ἐξωντώθησαν ὅλοι καὶ δὲν ἀπέμεινεν ἵχνος αὐτῶν εἰς τὰς χώρας ποὺ εἰσέβαλαν. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι καὶ ἡ σημερινὴ ἐξαθλίωσις τῆς Εὐρώπης διὰ τῶν Γερμανῶν θὰ τιμωρηθῇ. Τὰ μεγάλα σφάλματα καὶ ἐγκλήματα τῶν λαῶν τιμωροῦνται περισσότερον ἀπὸ τὰ τῶν ἀτόμων. Οἱ Γερμανοὶ ἔφεραν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τοὺς Βουλγάρους καὶ τοὺς ἀφῆκαν ἐλευθέρους νὰ συνεχίσουν τὰς καταστροφὰς ποὺ ἐνήργησαν οἱ μεσαιωνικοὶ πρόγονοί των, ὁ Κροῦμος, ὁ Συμεών, ὁ Σκυλογιάννης. Ὅπως ἐκείνοι ἔσοφάζαν, ἐξετόπιζαν, ἐλήστευαν, ἔτσι καὶ οἱ νεώτεροι Βούλγαροι ἐνήργησαν εἰς τὴν ἀτυχή Θράκην καὶ Μακεδονίαν, ἀλλὰ συστηματικώτερα, διότι ἐπεδίωξαν καὶ τὸν διὰ πείνης

¹) Περὶ «πνευματικῆς συγγενείας» Βουλγάρων καὶ Γερμανῶν ὁμιλεῖ ὁ Kurt Hauck, Bulgarien 1942 σ. 15. Ὁ ἴδιος (αὐτ. σ. 16) ἀποδίδει τὰς πολιτικὰς δεξιότητας τῶν Βουλγάρων εἰς τὸ ταταρικόν των αἷμα!

θάνατον. Ἐχομεν ὑποχρέωσιν νὰ δεῖξωμεν εἰς τὸν κόσμον μὲ ἀκριβείαν τὰ ἐγκλήματα τῶν Βουλγάρων ὅπως καὶ τὰ τῶν Γερμανῶν, τὰ τῶν Ἰταλῶν, καὶ νὰ ζητήσωμεν τὴν τιμωρίαν των.

Οἱ Γερμανοὶ δὲν ἠσχύνθησαν νὰ ἐπιδιώξουν καὶ τὴν συστηματικὴν λήστευσιν τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὁποία εἶναι γνωστὸν ἀπὸ τοῦ Ἡροδότου πόσον πτωχὴ εἶναι. Καὶ διὰ νὰ ληστεύσουν τελείως τὴν χώραν, ἐβράδυναν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐγελοιοποιήθη ἡ στρατηγικὴ των καὶ ἔχασαν ἀσκόπως τόσον στρατόν. Ἔτσι ἡ Ἑλλὰς τοῦ 1944 εὐρίσκεται εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν ποὺ εὐρίσκετο τὸ 1828, μετὰ τὸν ἑπταετῆ ἀγῶνα τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ γνωρίζομεν ὅτι ἐχρειάσθησαν δεκαετηρίδες διὰ νὰ κτισθοῦν σπίτια ἐκ τῶν ἐρειπίων τοῦ 1821, διὰ νὰ καλλιεργηθοῦν ἀγροί, διὰ νὰ κατασκευασθοῦν δρόμοι καὶ θὰ χρειασθοῦν καὶ πάλιν δεκαετηρίδες διὰ νὰ ἀναλάβῃ ἡ χώρα ἐκ τῶν ἐρειπίων. Ἡ πτωχεία δ' αὕτη τῆς χώρας εἶναι ἡ αἰτία ποὺ μὲ τόσῃν δυσκολίαν ἐκυβερνήθη ἡ Ν. Ἑλλὰς, ἂν καὶ οἱ ἱκανώτεροι ἄνδρες ἀφιερώνονται ὅχι εἰς τὴν ἐπιστήμην, ἀλλ' εἰς τὴν πολιτικὴν, ὅπως ἀκριβῶς συνέβαινε εἰς τὸ Βυζάντιον.¹

Συχνάκις κατηγοροῦμεν τοὺς πολιτικοὺς διὰ τὴν συναλλαγὴν, καὶ διὰ τὰς συχνὰς ὑπουργικὰς μεταβολὰς παλαιότερα, ὅπως συχνάκις κατηγοροῦμεν καὶ κατηγοροῦμεθα διὰ τὸν χαρακτῆρά μας καὶ λησμονοῦμεν ὅτι βαθυτέρα αἰτία εἶναι ἡ πτωχεία τῆς χώρας. Καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν οἱ ἀγῶνες δημοκρατικῶν καὶ ἀριστοκρατικῶν, οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι, αἱ συχναὶ πολιτικαὶ μεταβολαὶ ὠφείλοντο εἰς τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν τῆς χώρας.² Τὴν πτωχὴν Ἑλλάδα ἡ ὁποία ἐπὶ χιλιετηρίδας ζῆ διὰ τῶν μεταναστῶν, ἤλθαν νὰ ληστεύσουν τρεῖς κατακτηταί, οἱ Γερμανοί, οἱ Ἰταλοί, οἱ Βούλγαροι, ὁ ἓνας χειρότερος τοῦ ἄλλου.

¹) Ὁ Carl Neumann (Die Weltstellung des byz. Reiches vor den Kreuzzügen 1894 σ. 40) γράφει περὶ τοῦ Βυζαντίου: «εἶναι ἐκπληκτικὸς ὁ ἀριθμὸς ἐξόχων ἀνδρῶν εἰς τὴν βυζαντινὴν ἱστορίαν» μόνον πρέπει νὰ ἀναζητήσωμεν τούτους ὀλιγώτερον εἰς τὴν πνευματικὴν κίνησιν... καὶ περισσότερον εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν διοίκησιν, τὸν στρατὸν καὶ τὸν κληρὸν» Τὸ ἴδιον ἀκριβῶς συμβαίνει εἰς τὴν νέαν Ἑλλάδα: τὰ ζωηρότερα καὶ ἱκανώτερα πνεύματα ὑπηρετοῦν τὴν πολιτικὴν καὶ τὸν στρατόν, ὅπου ἔχουν τιμὰς μεγαλυτέρας, ἐνῶ ἡ ἐπιστήμη κατὰ κανόνα τυγχάνει μικροτέρας προσοχῆς. Πολλοὶ τῶν πολιτικῶν τῆς νέας Ἑλλάδος, καὶ ἐκ τῶν δευτερευόντων, θὰ διεκρίνοντο περισσότερον εἰς ἄλλας χώρας, ἐνῶ παρ' ἡμῖν τὰ πράγματα εἶναι πολὺ δύσκολα καὶ φθείρουν εὐκολώτερα τὰ πρόσωπα.

²) Οἱ ἐκ τῆς πτωχείας ἀγῶνες καὶ πόλεμοι ὠδήγησαν εἰς ἐξάντλησιν τῆς χώρας, ἐλάττωσιν τοῦ πληθυσμοῦ, ἐπέμβασιν τῶν Ρωμαίων. Εἶναι γνωστὴ ἡ παρατήρησις τοῦ Ἡρωδιανοῦ (I' 2,7): «ἀρχαῖον τοῦτο πάθος Ἑλλήνων οἱ πρὸς ἀλλήλους στασιάζοντες αἰεὶ καὶ τοὺς ὑπερέχειν δοκοῦντας καθαιρεῖν θέλοντες, ἐτρώχωσαν τὴν Ἑλλάδα. Ἀλλὰ τὰ μὲν ἐκείνων γηράσαντα καὶ παρ' ἀλλήλοις συντριβέντα, Μακεδόσιν εὐάλωτα καὶ Ρωμαίοις δοῦλα γεγένηται, τὸ δὲ πάθος τοῦτο τοῦ ζήλου καὶ τοῦ φθόνου μετῆλθεν εἰς τὰς καθ' ἡμᾶς ἀκμαζούσας πόλεις...»

Συχνάκις λέγεται μὲ ἀφέλειαν ὅτι νέοι ἄνδρες χρειάζονται διὰ νὰ κυβερνηθῇ καλῶς ἡ Ἑλλάς. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι δὲν κατενοήθη ἀκόμη ἡ ἀρχικὴ αἰτία τῆς δυστυχίας μας, οἱ δὲ ἐκάστοτε νέοι ἄνδρες καὶ τὰ ἐκάστοτε νέα συστήματα διὰ νὰ ἐπιτύχουν πρέπει νὰ διευθύνουν Ἑλλάδα ὅχι μόνον ὀρεινὴν, τὴν πτωχότεραν σχεδὸν χώραν τῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ καὶ μὲ πεδιάδας καὶ μὲ ποταμούς καὶ εἶναι ἀνάγκη οἱ Σύμμαχοί μας νὰ πεισθοῦν περὶ τούτου. Καὶ οἱ ἐκάστοτε νέοι ἄνδρες πρέπει ἀκόμη νὰ γνωρίσουν διὰ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς διαφωτίσεως καλύτερα τὴν χώραν καὶ τὴν πραγματικότητά της. Ἡ Ἑλλὰς δὲν εἶναι ἡ πατρίς τοῦ πιθήκου διὰ νὰ μιμῆται τυφλῶς τὰ ξένα. Κατὰ τὸ διάστημα τῶν χιλιετηρίδων ποὺ ζῇ ἐπρόσεξε πάντοτε νέας ιδέας ὁποθενδήποτε προερχομένας, ἀλλὰ τὰς ἐτροποποιεῖ καὶ τὰς ἐξελλήνιζε. Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν φόβος ὅτι θὰ ἀγνοήσωμεν τὰ νέα κοινωνικὰ καὶ πνευματικὰ ρεύματα τῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ νὰ ὑποβληθῶμεν εἰς τὸν κόπον νὰ τὰ προσαρμόσωμεν πρὸς τὰς ἀνάγκας καὶ τὴν ιδιοτυπίαν τῆς χώρας.

Πλὴν τῶν βιολογικῶν καὶ οἰκονομικῶν ζητημάτων ἀνάγκη εἶναι νὰ προσέξωμεν τὴν ἱστορικὴν καὶ ἐκπολιτιστικὴν σημασίαν τῆς νέας Ἑλλάδος. Πρὸ πάντων μεταξὺ Βουλγαρίας καὶ Ἑλλάδος ὑπάρχει οὐσιώδης διαφορὰ.

Οἱ Βούλγαροι ἤλθαν τὸν ἑβδομον αἰῶνα εἰς τὴν Βαλκανικὴν Χερσόνησον μετὰ μακροῦς πολέμους, ἐπομένως δὲν ἦσαν συνηθισμένοι εἰς ἀστικὸν ἢ καὶ γεωργικὸν βίον. Ὡς νομάδες καὶ πολεμισταὶ ἐνωρὶς ἤρχισαν ἐπιδρομὰς εἰς τὰς ἐπαρχίας τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους διὰ νὰ ζοῦν ἐκ τῆς λείας. Καὶ οἱ γνωστότεροι ἀρχηγοὶ τῶν ὁ Κροῦμος, ὁ Συμεὼν καὶ ὁ Σκυλογιάννης ληστρικὰς ἐπιδρομὰς ἐνήργουν, κατὰ τὰς ὁποίας κατέστρεφον πόλεις ἑλληνικὰς. Οἱ Ἕλληνες Αὐτοκράτορες ἐπανειλημμένως ἀνίδρυσαν εἰς τὴν σημερινὴν Ἀνατολικὴν Ρωμυλίαν πόλεις ποὺ κατέστρεψαν οἱ Βούλγαροι.¹ Οἱ συνεχεῖς σχεδὸν Ἑλληνοβουλγαρικοὶ πόλεμοι ἐδημιούργησαν τοιαύτην ἀντίθεσιν μεταξὺ τῶν δύο γειτόνων λαῶν, ὥστε οἱ Βούλγαροι δὲν ἦσαν διατεθειμένοι νὰ δεχθοῦν ἐκπολιτιστικὴν ἐπίδρασιν τοῦ Βυζαντίου, ὅπως ἐδέχθησαν οἱ Ἀρμένιοι, παλαιότερα οἱ Σύροι, ἀργότερα οἱ Σέρβοι καὶ οἱ Νορμανδοὶ ἀκόμη. Ἔτσι ἐξηγεῖται τὸ φοβερὸν γεγονός ὅτι οἱ Βούλγαροι δὲν ἐδημιούργησαν νομοθεσίαν διὰ τὸ Κράτος τῶν, δὲν ἔγραψαν οὐδὲ ἐν χρονικὸν διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν, ὅπως παρετήρησεν ὁ ὀνομαστὸς Ρουμάνος ἱστορικὸς Jorga.² Ἡ λογοτεχνία τῶν περιορίζεται εἰς μεταφράσεις ἐκ τῆς ἑλληνικῆς

¹) Ἡ Αὐτοκράτειρα Εἰρήνη ἀνέκτισε τὴν Βερόην, τὴν σημερινὴν Stara Zagora τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, ὁ Δεῶν Ἀρμένιος καὶ ὁ Ρωμανὸς Δεκαπηνὸς ἀνέκτισαν ἄλλας πόλεις.

²) N. Jorga, Roumains et Grecs au cours des siècles 1926 σ. 12: «ἔν regard du

καὶ εἷς τινὰς ἀσημάντους ἀπομιμήσεις. Δυνάμεθα λοιπὸν νὰ ἰσχυρισθῶμεν ἀφόβως ὅτι οἱ Βούλγαροι οὐδὲν ἔργον πολιτισμοῦ ἔχουν νὰ ἐπιδείξουν κατ' ὅλον τὸν μεσαίωνα καὶ μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων. Ὁ Γερμανὸς ἱστορικός Stadtmüller ἠθέλησε νὰ ἐξετάσῃ¹ τὸν πολιτισμὸν τῶν Βουλγάρων καὶ εὗρε δύο μόνον σημεῖα ἄξια προσοχῆς: τὴν αἵρεσιν τῶν Βογομίλων καὶ μίαν φιλόμουσον διαθήκην τοῦ 1835.² Ἐλησμόνησε νὰ προσθέσῃ ὁ Stadtmüller ὅτι οἱ Βογόμιοι ἐτούρκεψαν, ἐπομένως ἡ αἵρεσίς των δὲν εἶχε περιεχόμενον ἄξιον λόγου. Εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θράκην, τὴν ὁποίαν θέλουν νὰ κατακτήσουν, οὐδὲν μνημεῖον τέχνης ἔχουν νὰ ἐπιδείξουν, οὐδὲ ἐν σχολεῖον καὶ μέχρι τοῦλάχιστον τοῦ 1840. Τὴν ἔλλειψιν ἔργων πολιτισμοῦ ἀναγκάζονται νὰ ἀναπληρώσουν διὰ ψευδοῦς προπαγάνδας. Οὕτω τελευταῖον ἐγράφησαν πολλὰ περὶ νεοβουλγαρικῆς τέχνης εἰς ἀρχοντικά σπίτια τῆς Φιλιππουπόλεως καὶ τοῦ παρὰ τὸ Τύρνοβον ἑλληνικοῦ μέχρι πρό τιнос Ἀρβανιτοχωρίου. Ἀλλὰ τὰ σπίτια αὐτὰ ἦσαν ἑλληνικά – τὰ ὀνόματα τῶν ἰδιοκτητῶν εἶναι γνωστά – καὶ μόνον κυνικὴ προπαγάνδα δύναται νὰ τὰ διαμφισβητήσῃ.³ Διατὶ ἄρα γε δὲν ὑπάρχει αὕτη ἡ τέχνη εἰς τὰ σπι-

brillant developpement de l' historiographie byzantine . . . . on n' a pas une seule chronique bulgare . . . ».

¹) Βλ. Bulgaria Jahrbuch 1940 – 41 σ. 168 καὶ 177. Αὐτόθι παραβάλλεται ὁ Ἀπρίλωφ πρὸς τὸν Fichte!

²) Πρόκειται περὶ τῆς διαθήκης τοῦ Βασιλείου Ἀπρίλωφ, ὁ ὁποῖος ἀφῆκε τὴν περιουσίαν του πρὸς ἴδρυσιν γυμνασίου εἰς Γάβροβον τῆς Βουλγαρίας. Ἡ διαθήκη ἐγράφη ρωσιστί καὶ ἑλληνιστί, διότι ὁ Ἀπρίλωφ εὗρίσκετο εἰς τὸ ἑλληνικὸν περιβάλλον τῆς Ὁδησσῦ καὶ ὑπηρετήσε μάλιστα καὶ ὡς ἔφορος τῆς περιφέρειου σχολῆς, ὅπου ἐδίδαξαν ὀνομαστοὶ διδάσκαλοι, ὁ Γεώργιος Γεννάδιος, ὁ Ἰωάννης Μακρῆς, ὁ Γεώργιος Λασσάνης. Οἱ περισσότεροι τῶν ἐφόρων ἦσαν Χῖοι, ὅπως ὁ Σκαρλάτος Μάξιμος, ὁ Θεόδωρος Ροδοκανάκης, οἱ Μαῦροι, Σεβαστόπουλοι, Μαυρογορδάτοι κλπ., ἀλλὰ καὶ ἄλλοι Ἕλληνες ὀνομαστοί, ὅπως ὁ φιλικὸς Ἀλέξανδρος Κουμπάρης. Ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοιούτων ἀνδρῶν ἐβοήθησεν ἡ κοινότης Ὁδησσῦ τὸν ἄγωνα 1821 (ὡς γνωστὸν καὶ ἡ Φιλικὴ Ἑταιρεία ἰδρύθη ἐκεῖ τὸ 1814), περιέθαλψεν αἰχμαλώτους, ἐσπούδασε παιδιὰ προσφύγων κλπ. Ἐκ τούτου τοῦ ἑλληνικοῦ περιβάλλοντος ἐδιδάχθη καὶ ὁ Βασίλειος Ἀπρίλωφ τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν πατρίδα του (πβ. τὸ βιβλίον, Πρώτη πεντηκονταετηρεὶς τῆς ἐν Ὁδησσῷ ἑλληνεμπορικῆς σχολῆς 1817 – 1867. Ἐν Ὁδησσῷ 1872. Αὐτόθι σ. 185 ἀναφέρονται παρατηρήσεις τοῦ Ἀπρίλωφ περὶ τοῦ προγράμματος τῆς ἑλληνικῆς σχολῆς!) Ἡ διαθήκη τοῦ Ἀπρίλωφ ἐδημοσιεύθη τὸ 1849 εἰς τὴν Ὁδησσόν.

³) Ἡ προπαγάνδα ἡ Βουλγαρικὴ ἐθορύβησε πολὺ τελευταῖον περὶ τῆς νεοβουλγαρικῆς δὴθεν τέχνης τῶν σπιτιῶν τῆς Φιλιππουπόλεως. Οὕτω ἐγράφη εἰδικὸν ἄρθρον μὲ βιβλιογραφίαν καὶ εἰκόνας εἰς τὸ Bulletin de l'Institut archéologique Bulgare τ. 8 (1935) σ. 379 καὶ 425. – Ch. D. Péew, Alte Bauten in Plovdiv (s. a.). – Παρὰ Richard Busch – Zantner, Bulgarien (s. a.) σ. 189 λέγεται ὅτι ὑπάρχουν εἰς τὴν Φιλιππούπολιν πολλὰ σπίτια, τὰ ὁποῖα δίδουν πολλὰς ἀποδείξεις καὶ διὰ τὴν ἐκπολιτιστικὴν ἱκανότητα τῶν Βουλγάρων! Αὐτόθι δίδεται καὶ εἰκὼν ἐνὸς σπιτιοῦ, πιθανῶς τοῦ τριωρόφου σπιτιοῦ τοῦ Ἑλλήνος Μανρίδου, ὅπου ἔμεινεν ὁ Lamartine, ὅταν ἐπέρασεν ἀπὸ τὴν Φιλιππούπολιν τὸ 1833. Κατέχω κατάλογον τῶν

τια καθαρῶς Βουλγαρικῶν πόλεων, π. χ. τοῦ Βιδινίου. Δὲν θέλω νὰ προφητεύσω τὸ μέλλον, ἀλλ' αἱ προϋποθέσεις τοῦ παρελθόντος δὲν συνηγοροῦν ὑπὲρ τῆς ἀναπτύξεως Βουλγαρικοῦ, ἠθικοῦ ἢ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ Σκυλογιάννης, ὁ Συμεών, ὁ Κροῦμος θὰ εἶναι τὰ ὑποδείγματα μιμήσεως. Σωκράτης, Ἰωάννης Χρυσόστομος, Κοραῆς δὲν δύνανται νὰ εὐδοκιμήσουν εἰς τὸ Βουλγαρικὸν κλίμα.

Ὅπως ἀντίθετος εἶναι ἡ θέσις καὶ ἐξέλιξις τῆς νέας Ἑλλάδος (περὶ τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς βυζαντινῆς δὲν ἔχω ἀνάγκην σήμερον νὰ ὁμιλήσω). Ἡ ὁρεινή καὶ πτωχὴ φύσις τῆς χώρας, ἡ ὁποία συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς δημοκρατίας κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἔδωκε τοὺς προμάχους τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ 1821. Οἱ ἀγωνισθέντες καὶ μαρτυρήσαντες ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας Ἕλληνες εἶναι ἀτελεύτητοι ἀπὸ τοῦ Πρινοκοκῆ καὶ τοῦ Δασκαλογιάννη καὶ τοῦ Ἀθανασίου Διάκου μέχρι τοῦ Διλβόη, τοῦ μεγάλου Ἑλλήνος ποῦ ἔπεσε κατὰ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον καὶ τῶν νέων ποῦ ἐγελαιοποίησαν τοὺς Ἰταλοὺς εἰς τὴν Ἀλβανίαν ἢ ὑπέστησαν τὰ γερμανικὰ μαρτύρια εἰς τὸ Χαϊδάρι καὶ

διωρόφων καὶ τριωρόφων ἐλληνικῶν σπιτιῶν τῆς Φιλιππουπόλεως, ἐκ τῶν ὁποίων σημειώνω τινά. Τὰ διώροφα σπίτια τοῦ Ζήση, Νέμισογλου, τοῦ Ἀναστασίου Κοϊμτζόγλου ἦσαν μὲ σκαλιστὰ ταβάνια, ὅπως καὶ τὸ τριώροφον τοῦ Γεωργιάδη καὶ τὸ μονώροφον τοῦ Ἀργυρίου Χατζῆ Ἀντώνογλου. Ἐν γένει τὰ καλύτερα σπίτια ἦσαν ἐλληνικά, διότι οἱ Ἕλληνες εἶχαν τὸ ἐμπόριον εἰς τὰ χέρια ταν, ἐταξίδευαν πολὺ καὶ ἀπετέλουν τὴν μορφωμένην τάξιν τῆς Φιλιππουπόλεως. Ἡ πόλις αὕτη «ἐθωρεῖτο καθ' αὐτὸ ἐλληνικῇ», ὅπως δέχεται καὶ ὁ Kurth Hauck, (Bulgarien 1942 σ. 149). Μόλις τὸ 1847 ἰδρύθη ἡ πρώτη βουλγαρικὴ ἐκκλησία καὶ τὸ 1850 ἡ πρώτη βουλγαρικὴ σχολή. Μερικὰς πληροφορίας περὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Φιλιππουπόλεως βλ. καὶ παρὰ G. Arvanitakis, Quelques temoignages sur l'Hellenisme de la Thrace. Genève 1919 σ. 32 κἑξ. καὶ K. Jirecek, Das Fürstentum Bulgarien 1891 σελ. 115. Πῶς εἰς τὴν ἐλληνικὴν κατὰ πρῶτον λόγον Φιλιπούπολιν ἀνεπτύχθη βουλγαρικὴ τέχνη καὶ ὄχι εἰς καθ' αὐτὸ βουλγαρικὰς πόλεις;

Ἀλλ' εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι οἱ Βούλγαροι δὲν διατάζουν νὰ χαρακτηρίσουν ὡς βουλγαρικὰ καὶ σπίτια τοῦ ἐλληνικοῦ ἄλλοτε Ἀρβανιτοχωρίου παρὰ τὸ Τύρνοβον τῆς Βουλγαρίας (βλ. εἰκόνας σπιτιῶν εἰς τὸ Bulgaria - Jahrbuch 1940 - 41 εἰκ. 7, 9, 10). Ἡ «Γεωγραφία νεωτερικὴ τῶν Δημοτριῶν Δανιὴλ καὶ Φιλιππίδου» Βιέννη 1791 γράφει: «Ἀρβανιτοχωρί χώρα Χριστιανικὴ ὡς μιὰ ὥρα μακρὰ ἀπὸ τὸν Τούρναβο.... Ἐχει ὡς 400 σπίτια ὅλα σχεδὸν χριστιανικά· οἱ κάτοικοι εἶναι Ρωμαῖοι, ἡ γλῶσσα Ῥωμέικη (= ἐλληνικὴ) ἀνθρωποι εὐγενεῖς, χρήσιμοι· οἱ περισσότεροι σχεδὸν πραγματευταί, ὅλοι κυβερνημένοι, πολλοὶ πλούσιοι.... εἶναι φιλομαθεῖς, ἔχουν σχολεῖο καὶ τὸ ἐπιμελοῦνται, ἐβγῆκαν καὶ προκομμένοι ἀνθρωποι». Περὶ τοῦ ἐλληνικοῦ ἄλλοτε Ἀρβανιτοχωρίου βλ. ὅσα ἐγράφησαν εἰς τὸ περιοδικὸν Ἑλληνισμός τ. 9 (1906) σ. 234 καὶ ὑπ' ἐμοῦ εἰς τὰ Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν τ. 10 (1935) σ. 46.

Ἀς σημειωθῇ ἀκόμη ὅτι Ἕλληνες ἀπὸ τὸ Ἀρβανιτοχωρί ἐδαπάνησαν πρὸς ἐκδοσιν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων, τοῦ ψαλτηρίου π. χ. τὸ ὁποῖον σημειοῦται εἰς τοῦ Βρετοῦ τὴν Νεο-ἐλληνικὴν Φιλολογίαν τ. 1 σ. 104.

ἀλλαχοῦ. Ἀλλὰ δὲν εἶναι μόνον οἱ ἀγῶνες ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, οἱ ὅποιοι δίδουν ἰδιαιτέραν τιμητικὴν θέσιν εἰς τὸν νέον Ἑλληνισμόν. Δὲν εἶναι τυχαῖον ὅτι ἡ νέα Ἑλλάς καὶ ὅχι ἡ Βουλγαρία ἔδωκεν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα ἓνα τῶν μεγαλυτέρων καλλιτεχνῶν, ἂν μὴ τὸν μέγιστον ζωγράφον, τὸν Δομίνικον Θεοτοκόπουλον (El Greco), καθὼς καὶ τὸν μεγαλύτερον ἀρχιτέκτονα τοῦ μουσουλμανισμοῦ, τὸν ἐξ Ἑλλήνων γονέων Σινάν, ὁ ὁποῖος διὰ τοῦ παιδομαζώματος ἠρπάγη ἀπὸ τὸν ἑλληνισμόν, ἐξισλαμίσθη καὶ ἔκτισε τὰ περιφημότερα τουρκικὰ τζαμιά.

Μετὰ τὸ σκότος καὶ τὴν πτωχείαν, τὴν ὁποίαν ἐπέφερεν ἡ τουρκικὴ κατὰκτησις εἰς τὴν Ἑγγὺς Ἀνατολὴν οἱ Ἕλληνες πρῶτοι ἐπανάφεραν τὰ γράμματα, ἐγέμισαν τὴν Ἀνατολὴν μὲ σχολεῖα, ὅπου ἐδιδάχθησαν καὶ οἱ πρῶτοι Βούλγαροι καὶ Ἀλβανοί, οἱ ὅποιοι ἔπειτα εἰργάσθησαν διὰ τὴν πολιτικὴν καὶ πνευματικὴν ἀνάπτυξιν τῆς χώρας των. Εἰς τὴν περίφημον Μοσχόπολιν οἱ Ἕλληνες διὰ τῶν σχολείων των ἐδίδαξαν Βλάχους, Ἀλβανούς, Σέρβους, Βουλγάρους. Ὁ ὀνομαστός Σέρβος λόγιος Δοσίθεος Ὁβράδοβιτς ἐσπούδασεν εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Χίου πρὸ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Αἱ θυσίαι ὑπὲρ τῶν σχολείων καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς Τουρκοκρατίας εἶναι ἀνάλογοι πρὸς τὰς θυσίας τοῦ αἵματος, εἶναι μέγα νεοελληνικὸν κατόρθωμα. Ἀλλὰ καὶ τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τῆς Ἑγγὺς Ἀνατολῆς μετὰ τὴν λήστευσιν αὐτῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων οἱ Ἕλληνες διὰ τῆς πολλαπλῆς καὶ συνθέτου αὐτῶν δεξιότητος ἐπανάφεραν. Καὶ ἡ πειρατεία ἐξηλείφθη, ὅταν ἰδρύθη τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος καὶ ἀνέλαβεν ὁ Κανάρης τὸν ἀγῶνα κατ' αὐτῆς. Ἀκόμη δύναμαι νὰ ἰσχυρισθῶ ὅτι προσεκτικωτέρα ἔρευνα θὰ εὕρῃ ἠθικοὺς καὶ πνευματικοὺς παράγοντας εἰς τὴν Ἑλλάδα, οἱ ὅποιοι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐμφανισθοῦν εἰς τοὺς γείτονάς μας. Ἐχει ἡ νέα Ἑλλάς περιφήμους διδασκάλους, τοὺς ὁποίους θὰ ἐγνωρίζαμεν ὅλοι πολὺ καλά, ἂν ἦσαν ξένοι, Βούλγαροι μάλιστα, δὲν τοὺς γνωρίζομεν τώρα καλά, διότι εἶναι Ἕλληνες.¹ Ὁμολογῶ ὅτι δὲν γνωρίζω ἄλλην φυσιогνωμίαν εἰς τὴν νεωτέραν ἱστορίαν εὐγενεστέραν ἀπὸ τὸν

¹) Θέλω νὰ ἐπιστήσω τὴν προσοχὴν τῶν ἀναγνωστῶν μου εἰς πολὺ ἐνδιαφέρουσαν φυσιогνωμίαν διδασκάλου καὶ ποιητοῦ, τοῦ ἐκ Ζακύνθου Ἀπωνίου Μαρτελάου (1755-1818)· οὗτος ἀνῆκεν εἰς ἀρχοντικὸν γένος ἀλλ' ἀντέδρασεν εἰς τὶς «κλειψὲς καὶ ἀδικίαις τῶν ἀρχόντων», ὕμνησε τὴν ἐλευθερίαν ὡς μέλος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, συνειργάσθη εἰς τὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν Ἑλλήνων, ὑπῆρξε φίλος τοῦ Κολοκοτρώνη, ὁ ὁποῖος τὸν ἐσέβετο πολὺ. Μαθητὴς αὐτοῦ τοῦ Παναγιώτη Παλαμᾶ, τοῦ γνωστοῦ διδασκάλου τοῦ Μεσολογίου, ἐγένεν ὁ διδάσκαλος τοῦ Σολωμοῦ καὶ τοῦ Φωσκόλου· ὡς διδάσκαλος ἐδίδασκε δωρεάν, ἦτο δὲ κάτοχος καὶ τῆς λατινικῆς γλώσσης τὴν ὁποίαν ἔγραφεν ὅπως καὶ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν. Αἱ σχετικαὶ περὶ αὐτοῦ εἰδήσεις δεικνύουν τὴν μεγάλην φήμην πού εἶχεν. Οὕτω σημεῖωμα ἔκ τινος κώδικος τῆς μονῆς Κρημῶν τῆς Ζακύνθου γράφει (Βλ. Νέον Ἑλληνομνημονα τ. 14 [1917] σ. 98): «Καὶ πρῶτον μὲν λέγω τὸν ἐν ἀρίστοις ἀρίστον διδάσκαλον καὶ

θρυλικὸν μάρτυρα καὶ διδάσκαλον Κοσμάν τὸν Αἰτωλόν. Ἄλλ' ἐγὼ θεωρῶ ὅτι εἶναι αὐτονόητον ὅτι ἡ νέα Ἑλλὰς καὶ ὄχι καμμία ἄλλη χώρα τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς δύναται νὰ συνεχίσῃ τὸ πνευματικὸν καὶ ἠθικὸν ἔργον τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ὁ Συμεὼν καὶ ὁ Σκυλογιάννης δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὁμιλήσουν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ νεωτέρου ἀνθρώπου. Ἐδῶ εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁμιλοῦν καὶ ἀκούονται ἄλλοτε ὁ Ὅμηρος ἄλλοτε ὁ Πλάτων, ἄλλοτε ὁ Ἐπαμεινώνδας, ἄλλοτε ὁ Κοραῖς, καὶ τίνα πρῶτον καὶ τίνα δεύτερον νὰ ὀνομάσω.

Εἰς τὴν χώραν λοιπὸν αὐτὴν τὴν ἑλληνικὴν δύναται νὰ συνεχισθῇ τὸ ἔργον τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, νὰ γίνῃ ἡ συνεργασία ὅλων τῶν λαῶν πρὸς καλυτέραν μελέτην τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τοῦ ὁποίου τὸ πνεῦμα πρέπει νὰ κυριαρχήσῃ εἰς τὸν κόσμον. Ἡ Ρώμη ὑπῆρξε καταστρεπτικὴ, μακιαβελικὴ, ὑπερέτῃσε δὲ τὸν κόσμον μόνον ἔφ' ὅσον ἐμμεῖτο τὴν Ἑλλάδα, ἔφ' ὅσον ἐφήρμοζεν ἑλληνικὸν πολιτισμόν.

Ἄλλ' ἵνα ἐπανέλθῃ εἰς τὴν ἐκπολιτιστικὴν τοῦ ἔργασίαν ὁ Ἑλληνισμὸς πρέπει νὰ ἐνωθῇ ὅλος καὶ νὰ στερεωθῇ καλῶς εἰς τὴν Χερσόνησον τοῦ Αἴμου διὰ νὰ ἡμπορέσῃ νὰ ζήσῃ χωρὶς νὰ σκορπίζεται εἰς τὰ πέματα τοῦ κόσμου,

ἐν φιλοσόφοις φιλόσοφον καὶ ἐν ρήτορι ρήτορα Ἀντώνιον Μαργελάον, τὴν φωτειδῇ καὶ πολύτιμον λαμπάδα...». Ἡ προσωπικότης καὶ τὸ ἔργον τοῦ Μαργελάου πρέπει νὰ ἐξετασθοῦν λεπτομερῶς. Ἐπὶ τοῦ παρόντος βλ. ὅσα ἔγραψαν περὶ αὐτοῦ ὁ Λ. Ζώης εἰς τὸ περιοδικὸν Ἀνάπλασις τ. 43 (1930) σ. 68 καὶ 85, καὶ ὁ Σπ. Δεβιάζης εἰς τὸ περιοδικὸν Νέα Ζωὴ τ. 5 (1908) σ. 354. Ὁ αὐτὸς ἐδημοσίευσε θούριον τοῦ Μαργελάου εἰς τὸ περιοδικὸν Ἑστία τ. 18 (1884) σ. 571.

Ἄλλος περίφημος διδάσκαλος ἄγνωστος εἰς τοὺς πολλοὺς εἶναι ὁ Ἰωάννης Μακρῆς, περὶ τοῦ ὁποίου γράφει ὁ Κοραῖς (Ἐπικτήτου Ἐγχειρίδιον 1826 σ. νγ' σημ. 2): «ἐλπίζω καὶ εὐχομαι νὰ πληθυνθῶσι τὸ γρηγορώτερον τοιοῦτοι σωκρατικοὶ διδάσκαλοι (ὅπως δηλ. ὁ Ἰω. Μακρῆς) εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ νὰ πληθύνωσι τοὺς μέλλοντας νὰ σώσωσι τὴν Ἑλλάδα. Ὅσων ἐγὼ ἐγνώρισα προσωπικῶς ὁ ἀριθμὸς εἶναι μικρὸς καὶ τὸν ἐσμίχρουν ἀκόμη ἐπὶ πλέον ὁ μακαρίτης Ἰωάννης Μακρῆς, τοῦ ὁποίου τὸν θάνατον ἐθρήνησα καὶ ἔτι θρηνῶ ὡς ζημίαν μεγάλην τῆς Ἑλλάδος. Καὶ πάλιν αἰωνία σου ἡ μνήμη, Μακρῆ!» Καὶ ἄλλαχού γράφει ὁ Κοραῖς (Ξενοφώντος ἀπομνημονεύματα, Πλάτωνος Γοργίας Παρίσιοι 1825 σ. μη' σημ.): «πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ σ' ἐνθυμηθῶ, σεβάσμιε τῆς ἠθικῆς διδάσκαλε, Ἰωάννη Μακρῆ, τοῦ ὁποίου τὸν θάνατον ἐκλαυσα καὶ κλαίω ἀκόμη ὡς κοινὴν τῆς Ἑλλάδος συμφορὰν. Δι' αὐτὴν προετοίμαζες τοὺς ὀλίγους μαθητὰς καὶ εἰς αὐτὴν ἐμελέτας νὰ ὑπάγῃς, νὰ παραδώσῃς εἰς πλειότερους νέους τὴν γλυκυτάτην σου σωκρατικὴν διδασκαλίαν. Αἰωνία σου ἡ μνήμη, φίλτατε Μακρῆ! Εἶθε ὁ χρεωστρῦμενος εἰς σὲ οὗτος ἔπαινος νὰ διεγείρῃ τοὺς ἐκεῖ εὐρισκομένους διδασκάλους εἰς μίμησίν σου! Εἶθε ὅσοι νέοι εὐτύχησαν νὰ ἀκούσωσι τὰ μαθήματά σου νὰ μὴ τὰ λησμονήσωσι ποτέ». Ὁμιλία πολὺ ἐνδιαφέρουσα τοῦ Ἰω. Μακρῆ ἐδημοσιεύθη εἰς τὸν Λόγιον Ἑρμῆν τοῦ 1818 σ. 589. - Εἰς τὸ περιοδικὸν Θρακικά 19 (1944) σ. 51 γίνεται λόγος περὶ ὀνομαστοῦ διδασκάλου τῆς Ἀδριανουπόλεως, τοῦ Ἰωάννου.

Ὅπως βλέπει ἕκαστος, ὑπάρχουν εἰς τὴν νέαν Ἑλλάδα μεγάλοι διδάσκαλοι, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶναι εὐρύτερον γνωστοί, ὅπως ἔπρεπε.

δίκην Ἑβραίου καὶ ἀλήτου. Διὰ τὴν ζητουμένην στερέωσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν Εὐρώπην ἀπαραίτητον εἶναι νὰ γίνῃ ἑλληνικὸς ὅλος ὁ ὄγκος τῆς Ροδόπης. Οἱ Βούλγαροι ζητοῦν διέξοδον εἰς τὸ Αἰγαῖον ὅχι τάχα διὰ λόγους οἰκονομικούς, ἀλλὰ μόνον διὰ νὰ κόψουν τὴν συνέχειαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, νὰ ἐμποδίσουν τὴν ἐπάνοδον τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Θράκην, ὅπου κατῴκουν μέχρι χθές, νὰ φέρουν τὸν Πανσλαβισμόν εἰς τὰ Στενὰ καὶ τὴν Μεσόγειον. Καὶ ἡ μὲν ἑξοδος δὲν θὰ δοθῇ εἰς τοὺς Βουλγάρους, ἀλλ' ἀκριβῶς διὰ νὰ μὴ κοπῇ ἡ συνέχεια τοῦ Ἑλληνισμοῦ πρέπει νὰ εἶναι ὅλη ἡ Ροδόπη Ἑλληνική, ἀφοῦ μάλιστα ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν μυθολογικῶν συνδέεται μὲ τοὺς Ἑλληνας (κατὰ τὴν ἑλληνικὴν μυθολογίαν ἡ κόρη τοῦ Στρυμόνος Ροδόπη ἐνυμφεύθη τὸν Αἴμον καὶ ἐγέννησεν ἕξ αὐτοῦ τὸν Ἑβρον)! Κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ἡ Ροδόπη εἶχε πληθὸς φρουρίων διὰ νὰ ὑπερασπίζῃ τὴν Θράκην κατὰ τῶν Βουλγάρων. Σήμερον καὶ χωρὶς φρούρια δύναται νὰ ἐπιβλέπῃ τὴν Θράκην καὶ νὰ βοηθῇ τὸν Ἑλληνισμόν.¹

Ἐὰν λοιπὸν οἱ Σύμμαχοι φανοῦν πρὸς τὸν Ἑλληνισμόν δικαιότεροι ἢ κατὰ τὸν προηγούμενον πόλεμον, ἔὰν οὗτος στερεώσῃ τὴν θέσιν του εἰς τὰς χώρας ὅπου ἐργάζεται ἀπὸ χιλιετηρίδων καὶ παύσῃ νὰ στέλλῃ μακρὰν καὶ νὰ χάνῃ τὰ ζωτικώτερα του στοιχεῖα διὰ τῆς μεταναστεύσεως, ὁ κόσμος θὰ ἴδῃ μετ' ἐκπλήξεως τὴν ἀνθισιν νέου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Θὰ κυριαρχήσῃ καὶ εἰς τὴν Ἑγγὺς Ἀνατολὴν ὅχι ἡ τουρκικὴ καὶ βουλγαρικὴ ὁμότης, ἀλλὰ ἡ ἑλληνικὴ ἡμερότης. Ὑπενθυμίζω ἐν χαρακτηριστικὸν ἐπεισόδιον ἐκ τῆς μεσαιωνικῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας. Ὅταν ἡ τουρκικὴ φυλὴ τῶν Πειτσενέγων κατὰ τὸν ἐνδέκατον

¹) Ὁ πληθυσμὸς τῆς Ροδόπης ἀποτελεῖται κατὰ μέγα μέρος ἐκ Πομάκων ἥτοι σλαβόφωνων Μουσουλμάνων, οἱ ὅποιοι συμπαθοῦν πρὸς τοὺς Ἑλληνας, τοῦτο δ' ἐδείχθη καὶ κατὰ τὸν παρόντα καὶ κατὰ τὸν προηγούμενον παγκόσμιον πόλεμον. Ἡ καταγωγὴ τῶν Πομάκων δὲν εἶναι ἐξηκριβωμένη, ἀλλὰ πάντως εἶναι ἐν μέρει τοῦλάχιστον θρακική. Οἱ παλαιότεροι ἐρευνῶνται Fligier καὶ Tomaschek ἐθεώρουν τοὺς Πομάκους Θράκας (βλ. Στ. Κυριακίδου, Ἡ Δυτικὴ Θράκη καὶ οἱ Βούλγαροι σ. 73). Ὁμοίως ὁ ὀνομαστὸς γεωγράφος E. Oberhummer, Die Balkanvölker 1917 σ. 39. Περὶ τῶν κατοίκων τῆς Ροδόπης βλ. καὶ τὸ περιοδικὸν Σαββαταϊάν Ἐπιθεώρησιν τ. 1 (1877) σ. 325, 352, 401, 416, 465.

Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι ἐνῶ οἱ Βούλγαροι νοτίως τῆς Ροδόπης μόνον καταστροφὰς κατὰ τὸν μεσαῖωνα καὶ εἰς τὴν ἐποχὴν μας ἐνήργησαν (εἶναι γνωστὸς καὶ ὁ ἔξοντωθῆς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Καντακουζηνοῦ περὶ τὸ 1345 ληστής Μομτσίλος), ἀντιθέτως οἱ Ἕλληνες καὶ βορείως τῆς Ροδόπης εἰς τὴν περιφέρειαν Φιλιππουπόλεως μέχρι τῶν νεωτάτων χρόνων εἶχαν ἀκμαῖον ἑλληνικὸν πληθυσμὸν καὶ πολιτισμόν. Διὰ τοῦτο εἰς τὴν περιφέρειαν ταύτην παρέλαβαν οἱ Βούλγαροι πληθὸς ἑλληνικῶν λέξεων ἐκ τῆς ἑλληνικῆς (βλ. G. Meyer, Neugriechische Studien II). Καὶ σήμερον ἡ ὀρθὴ ὁροθετικὴ γραμμὴ μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ τῶν βορείων γειτόνων μας θὰ ἦτο ἡ χαραχθεῖσα τὸ 1246 ἐπὶ τοῦ Ἰωάννου Δούκα Βατάτση δηλ. ἀπὸ τοῦ Ἑβρου βορείως τοῦ Προσάκου (Δεμίρ - Καποῦ) καὶ Βιτωλίων πρὸς τὴν Πρέσπαν.

αἰῶνα ἐνήργησε φοβεράς ἐπιδρομὰς κατὰ τοῦ Βυζαντίου, οἱ Ἕλληνες κατώρθωσαν διὰ τῆς διπλωματίας των καὶ τοῦ χρυσοῦ νὰ προσεταιρισθοῦν ἕνα τῶν ἰσχυρῶν ἀρχηγῶν τῶν Τούρκων καὶ δι' αὐτοῦ νὰ τοὺς νικήσουν. Ὁ πληρωμένος φίλος συνεβούλευσε τοὺς Ἕλληνας ἂν θέλουν νὰ μὴ ἐνοχλοῦνται ἀπὸ τοὺς Πετσενέγους νὰ τοὺς σφάξουν ἡβηδόν, μικροὺς καὶ μεγάλους. Οἱ Ἕλληνες τότε ἔδωκαν τὴν περίφημον ἀπάντησιν: αὐτὸ εἶναι βαρβαρικὸν καὶ ἀνόσιον καὶ ἑλληνικῆς ἡμερότητας ἀνάξιον.¹ Γερμανοί, Βούλγαροι ἢ Ἰταλοὶ δὲν θὰ ἔδιδαν τοιαύτην ἀπάντησιν.

Ἡ ἡμερότης καὶ τὸ φιλελεύθερον εἶναι χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς ἀρχαίας, τῆς μεσαιωνικῆς καὶ τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς ἱστορίας.

Ἄς ἔχωμεν λοιπὸν πεποιθήσιν εἰς τὴν ἀξίαν καὶ τὴν δημιουργικὴν ἱκανότητα τοῦ λαοῦ μας καὶ ἰδίᾳ εἰς τὴν σημερινὴν νεότητα, ἡ ὁποία ἐνίκησε τοὺς Ἰταλοὺς εἰς τὴν Ἀλβανίαν, ἡ ὁποία ἀντέστη μὲ τόσῃ γενναιότητα εἰς τὴν γερμανικὴν βαρβαρότητα. Τώρα μὲ τὴν ἐλευθερίαν θὰ μάθῃ ὁ κόσμος μὲ κατάπληξιν πόσοι νέοι ἀντίκρυσαν ἀφόβως τὰ γερμανικὰ ὅπλα καὶ πῶς ἀπέθαναν μὲ τὸ ὄνομα τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸ στόμα.

Κατὰ τὴν καμπὴν λοιπὸν τῆς παγκοσμίου ἱστορίας ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἢ Ἑλλάς εἶναι πλήρης ἐλπίδων. Δὲν θὰ λησμονήσωμεν τοὺς ἀπείρους προσφιλεῖς νεκροὺς μας, αἰωνίως θὰ τελοῦμεν τὰ μνημόσυνά των, αἰωνίως αἱ μέλλουσαι γενεαὶ θὰ ἐνθυμοῦνται τὴν 28^{ην} Ὀκτωβρίου καὶ θὰ μιμοῦνται τὴν ἀνδρείαν καὶ δεξιότητα τῶν Ἑλλήνων πολεμιστῶν τῆς Ἀλβανίας. Ἄλλ' ἔχομεν τὴν παρηγορίαν ὅτι τὰ ἄπειρα θύματα τοῦ πολέμου θὰ μεγαλώσουν καὶ θὰ μεγαλύνουν τὴν Ἑλλάδα.

¹) Κεδρ. 2,586.